

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

David Ponikvar

**Ekonomsko bojevanje: ukrepi Srbije proti Sloveniji med letoma 1989 in
1991**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

David Ponikvar

Mentor: doc. dr. Uroš Svete

**Ekonomsko bojevanje: ukrepi Srbije proti Sloveniji med letoma 1989 in
1991**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Ekonomsko bojevanje: ukrepi Srbije proti Sloveniji med letoma 1989 in 1991

V diplomskem delu je predstavljen koncept ekonomskega bojevanja na primeru gospodarskih ukrepov Srbije proti Sloveniji. Poudarek je na ofenzivnih gospodarskih ukrepih, s katerimi je Srbija skušala oslabiliti slovensko gospodarstvo. Slovenija in Srbija sta bili dve od skupno šestih republik, ki so bile del jugoslovanske federacije. Po smrti predsednika Tita je država zašla v globoko politično in gospodarsko krizo. Predvsem pri Srbih naj bi gospodarska kriza povzročila stagnacijo in zaostanek za razvitejšim delom federacije. Posledica tega je bil vzpon srbskega nacionalizma in teženj po uresničenju velikosrbske Jugoslavije. Edina, ki se je temu odkrito uprla, je bila prav Slovenija. Slovenija in Srbija sta imeli različne predloge reševanja nastalih kriznih razmer. Prva je zagovarjala demokratična načela in svobodno trgovanje, druga pa socializem ter načrtno gospodarstvo. Med njima je prihajalo do vse večjih trenj in nasprotovanj, ki so dosegla vrhunec z ukrepi srbskega političnega vodstva proti slovenskemu gospodarstvu. To pa je pomenilo konec delovanja Jugoslavije kot federalne države.

Ključne besede: ekonomsko bojevanje, Srbija, Slovenija, ofenzivni gospodarski ukrepi.

Economic warfare: Serbian measures towards Slovenia during the years 1989 and 1991

The main line of my degree work is a concept of economic warfare on a case study of the Serbian economic measures towards Slovenia. The focus is on Serbian offensive economic measures, which were used by Serbia to enfeeble Slovenian economy. Slovenia and Serbia were two of total six republics in Yugoslav federation. After the death of Tito, Yugoslavia fell into political and economic crisis. In Serbia, the economic crisis gave rise to stagnation and arrears compared with more developed parts of federation. The consequence was the rise of Serbian nationalism and their hegemonic aspiration in Yugoslavia. The only republic, which open stand up against such ideas was just Slovenia. Slovenia on the one side and Serbia on the other side had a different crisis solutions. Slovenia defended democratic principals and free economy, meanwhile Serbia stud for socialism and planing economy. The dissension and opposition between them grew more and more and excalated into measures of Serbian political leadership towards Slovenian economy. That meant the end of as a federal state.

Key words: economic warfare, Serbia, Slovenia, crisis, offensive economic measures.

KAZALO

SEZNAM KRATIC	5
1 UVOD	6
2 METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI OKVIR	7
2.1 Cilji in pomen	7
2.2 Raziskovalna vprašanja	7
2.3 Metodologija	7
2.4 Zgradba diplomske naloge	8
3 KONCEPT EKONOMSKEGA BOJEVANJA	8
3.1 Opredelitev ekonomskega bojevanja.....	9
3.2 Ofenzivno ekonomsko bojevanje	12
3.3 Defenzivno ekonomsko bojevanje.....	14
3.4 Učinkovitost ekonomskega bojevanja	15
4 GOSPODARSKI IN POLITIČNI POLOŽAJ SLOVENIJE V SFRJ.....	17
4.1 Gospodarski položaj Slovenije v SFRJ v primerjavi s Srbijo	17
4.2 Politični položaj Slovenije v SFRJ	20
5 GOSPODARSKA KRIZA IN POLITIČNE SPREMEMBE V SFRJ	22
5.1 Gospodarska kriza	22
5.2 Politične spremembe	25
6 GOSPODARSKI UKREPI SRBIJE PROTI SLOVENIJI.....	28
6.1 Ofenzivni ekonomski ukrepi Srbije proti Sloveniji.....	29
6.1.1 Bojkot in gospodarska blokada Slovenije	30
6.1.2 Takse na slovensko blago.....	32
6.1.3 Vdor v monetarni sistem Jugoslavije	32
6.1.4 Zaplemba slovenskega premoženja	33
6.2 Srbski pogled na ekonomske ukrepe proti Sloveniji.....	34
7 SKLEP.....	35
8 LITERATURA	38

SEZNAM KRATIC

BiH	Bosna in Hercegovina
DZ	Državni zbor
GZ	Gospodarska zbornica
GZS	Gospodarska zbornica Slovenije
IS	Izvršni svet
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
NB	Narodna banka
NBJ	Narodna banka Jugoslavije
OZN	Organizacija združenih narodov
RK	Republiška konferenca
SANU	Srpska akademija nauka i umetnosti (Srbska akademija znanosti in umetnosti)
SDP	Stranka demokratične prenove
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SR	Socialistična republika
SRS	Socialistična republika Slovenija
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
ZIS	Zvezni izvršni svet
ZK	Zveza komunistov
ZKJ	Zveza komunistov Jugoslavije
ZKS	Zveza komunistov Slovenije
ZSMS	Zveza socialistične mladine Slovenije

1 UVOD

Začetek zadnjega desetletja v dvajsetem stoletju je bil za Slovence in Slovenijo prelomen in zgodovinski. Začele so se namreč uresničevati stoletja dolge sanje in želje o neodvisnosti ter samostojnosti. Vendar je bila ta pot na svojem začetku vse prej kot lahka. Po koncu druge svetovne vojne je Slovenija postala ena izmed šestih republik, ki so sestavljale jugoslovansko federacijo. Jugoslavija je bila konglomerat različnih narodnosti in veroizpovedi. Njen nesporni voditelj Josip Broz – Tito je s svojo osebnostjo in karizmo nekako obvladoval vsa mednacionalna trenja in uspešno vodil državo do svoje smrti. Po njegovi smrti na začetku 80. let dvajsetega stoletja pa so na površje privrela vsa do tedaj potlačena mednacionalna in medrepubliška nasprotovanja. Dodatno olje na ogenj je prilila še gospodarska kriza, ki je začela svoje zametke kazati že konec sedemdesetih let, vrhunec pa je doživela v drugi polovici osemdesetih let dvajsetega stoletja. V tem obdobju sta se močno razmahnila srbski nacionalizem in ideja o srbski nadvladi na Balkanu, hkrati pa so se politične in gospodarske razmere v federaciji poslabšale in zaostrole. Ena izmed prvih, ki je skušala temu ubežati, je bila prav Slovenija. Odnosi med Slovenijo in Srbijo znotraj jugoslovanske federacije so bili zgledni na vseh področjih družbenega življenja in tudi na gospodarskem področju, vendar je pri občutljivih temah glede političnega in gospodarskega sistema v SFRJ prihajalo do manjših sporov in nesoglasij. Z vzponom srbskega nacionalizma in njegovih hegemonističnih idej pa so se nasprotujoča mnenja le še stopnjevala. Predmet vseh nesoglasij so bili različni pogledi na to, kako se soočiti z gospodarsko in tudi politično krizo, do katere je prišlo po Titovi smrti. Srbija je hotela prevzeti vodilno vlogo in preoblikovati federacijo po svojih merilih, hkrati pa se je čutila zapostavljena in izkoriščana od najrazvitejše republike v federaciji – Slovenije. Srbska politika je kmalu spoznala, da Slovenci in njihovo vodstvo nasprotujejo srbskim idejam o reorganizaciji Jugoslavije in njenega gospodarstva. Zato je najprej skušala Slovenijo z »gospodarsko vojno« proti njej osamiti in jo tako prisiliti, da sprejme srbske pogoje preoblikovanja federacije. Vendar ji to ni v celoti uspelo, zato je kasneje sprožila še vojaško akcijo, da bi preprečila odhod Slovenije iz jugoslovanske federacije.

V diplomski nalogi preučujem in analiziram gospodarske ukrepe, ki jih je sprožila Srbija oziroma njeno politično vodstvo proti slovenskemu gospodarstvu. Podrobneje bom predstavil predvsem ofenzivne gospodarske ukrepe srbske strani. O tej temi je bilo sicer nekaj malega že napisano, a po mojem mnenju ne dovolj podrobno, zato sem se odločil, da to obravnavam v svoji diplomski nalogi.

2 METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Cilji in pomen

Pomen diplomske naloge je prikazati koncept ekonomskega bojevanja na primeru gospodarskih ukrepov, ki jih je uvedla Srbija proti Sloveniji v jugoslovanski federaciji v zadnjih letih njenega obstoja. Predmet preučevanja so ofenzivni gospodarski ukrepi Srbije proti Sloveniji med letoma 1989 in 1991. Cilj diplomskega dela je predstavitev dejanskih ukrepov, ki so bili uvedeni, in način ter področja njihovega izvajanja. Predstavil in pojasnil bom tudi ozadje in dejanske vzroke, ki so bili povod za odločitev Srbije, da sproži gospodarske ukrepe proti Sloveniji. Analiziral bom, kakšni so bili odzivi Slovenije na te ukrepe, in prikazal vpliv ekonomskega bojevanja na slovensko gospodarstvo v tistem času ter njegov nadaljnji razvoj. Predstavil in opisal pa bom tudi samo učinkovitost ekonomskega bojevanja, ali bolje rečeno gospodarskih ukrepov, na omenjenem primeru.

2.2 Raziskovalna vprašanja

Postavil sem si naslednji raziskovalni vprašanji:

Hipoteza 1: gospodarske ukrepe, ki jih je uvedla Srbija proti Sloveniji, je takratno slovensko politično vodstvo dojelo kot znak, da se mora Slovenija začeti gospodarsko osamosvajati.

Hipoteza 2: srbski gospodarski ukrepi proti Slovenji so imeli politično ozadje, saj so bili uvedeni kot odgovor srbske oblasti oziroma Miloševića na začetek demokratičnih procesov v Sloveniji in so bili prvi korak k temu, da se Slovenija izloči iz koncepta tako imenovane centralizirane Jugoslavije.

2.3 Metodologija

Diplomska naloga bo temeljila na teoretičnem pristopu. Potrebne podatke bom pridobil na podlagi sistematičnega zbiranja literature. Uporabil pa bom naslednje teoretične-raziskovalne metode: a) analizo sekundarnih pisnih virov, na podlagi katere bom analiziral in interpretiral

različne pisne vire ter iz njih razbral relevantna dejstva, ki se nanašajo na temo diplomskega dela; b) metodo analiziranja podatkov, ob pomoči katere bom analiziral podatke o škodi, ki so jo ti ukrepi povzročili slovenskemu gospodarstvu; c) deskriptivno metodo bom uporabil za opisovanje, pojasnjevanje in razumevanje dogodkov ter predstavitev temeljnih pojmov v sami nalogi.

2.4 Zgradba diplomske naloge

V uvodu in metodološkem okvirju bo predstavljena obravnavana tematika. Sledila bosta predstavitev in opis koncepta ekonomskega bojevanja. V naslednjem poglavju bom prikazal gospodarski in deloma tudi politični položaj Slovenije v Jugoslaviji. Osredotočil se bom predvsem na gospodarsko moč Slovenije in primerjavo z drugimi republikami v federaciji, zlasti Srbijo. Temu bo sledilo poglavje, v katerem bom na kratko orisal krizo v Jugoslaviji na gospodarskem in deloma tudi na političnem področju. Zatem bo poglavje o gospodarskih ukrepih Srbije proti Sloveniji, v katerem bodo predstavljeni srbsko-slovenski odnosi znotraj federacije in opis ter analiza ofenzivnih gospodarskih ukrepov, ki jih je uvedla Srbija proti Sloveniji. Sklep bo vseboval smiselni povzetek celote, moj pogled na omenjene ukrepe in potrditev oziroma zavrnitev hipotez.

3 KONCEPT EKONOMSKEGA BOJEVANJA

Pri opredeljevanju ekonomskega bojevanja je treba najprej razčleniti razmerje med ekonomijo in nacionalno varnostjo. Prav od samih ekonomskih zmogljivosti države je odvisno, s katerimi obrambnimi sredstvi lahko razpolaga oziroma katera ima dejansko na voljo. Poleg tega pa imajo tudi obrambna sredstva močan vpliv na ekonomske zmogljivosti. Razmerje med ekonomijo in varnostjo države opisujejo vsi glavni teoretični pristopi k mednarodnim odnosom, ekonomiji in varnosti, in sicer: realizem, liberalizem, marksizem in deloma tudi konstruktivizem. Pomen tega razmerja se odraža v ekonomskem bojevanju, ki ga država ali skupina držav izvaja proti drugi državi ali skupini držav (Malešič 2006, 45).

Z razvojem družbe in gospodarstva so se razvijale tudi razne oblike gospodarskih pritiskov, ki so poleg političnih in vojaških metod najpogostejša oblika reševanja mednarodnih sporov.

Ekonomsko bojevanje se v praksi prepleta tudi z drugimi oblikami dejstvovanja (vojaško, diplomatsko, psihološko). Nikoli ne nastopa samostojno (Bizjak 1997, 36).

3.1 Opredelitev ekonomskega bojevanja

Teoretiki uporabljajo različne termine za opredelitev ekonomskega bojevanja, kot so: ekonomsko bojevanje, ekonomska prisila, ekonomske sankcije, ekonomski pritisk, ekonomska intervencija, ekonomski embargo, ekonomske akcije. Poleg tega pa ga razumejo različno tudi v vsebinskem smislu (Malešič 2006, 48).

Opredelitve ekonomskega bojevanja sodobnih analitikov se razlikujejo glede na pojmovanje ciljev in sredstev. Nekateri razumejo ekonomsko bojevanje kot sredstvo za doseg nacionalnih ciljev. To pojmovanje zajema tudi uporabo vojaških sredstev za slabljenje nasprotnikovega ekonomskega sistema. Spet drugi pa svoje definicije utemeljujejo na sredstvih in razumejo ekonomsko bojevanje zgolj kot izvajanje določenih ekonomskih ukrepov, katerih namen je zmanjševanje ekonomske moči in s tem vojaškega potenciala nasprotnika (Bizjak 1997, 37).

Shubik (v Karašič 2007, 21) definira ekonomsko bojevanje kot uporabo ekonomskega orožja v strateške namene. Mednje prišteva sankcije, embargo in tudi industrijsko mobilizacijo, oborožitveno tekmo in oblikovanje strateških materialov. Med sredstva ekonomskega bojevanja šteje tudi napade na ekonomske objekte (sabotaže, miniranje, blokade, bombardiranje), saj to vpliva na sposobnost države za vodenje vojne. Avtor v svoji definiciji upošteva tako defenzivna kot ofenzivna sredstva, ter tako vojaška kot ekonomska sredstva ekonomskega bojevanja.

Kapstein navaja, da ima ekonomsko bojevanje več oblik. Države lahko uporabljajo ekonomska sredstva, kot so bojkot, embargo in predkupne pravice, ali vojaška sredstva za napad na cilje, ki imajo za nasprotnika visoko ekonomsko vrednost. Najpomembnejša med njimi so: prepoved izvoza izdelkov sovražniku in njegovim zaveznikom, bojkot ali prepoved kupovanja dobrin od sovražnika in njegovih zaveznikov, črna lista domačih podjetij ali podjetij tretjih držav, ki trgujejo s sovražnikom, strateško bombardiranje, sabotaže ali druge vojaške operacije proti sovražnikovim ekonomskim ciljem, propaganda ali namerna uporaba

ekonomskih dezinformacij za ustvarjanje ekonomske zmede na sovražnikovem ozemlju in druga (Kapstein v Malešič 2006, 52).

Bizjak pa je v svojem magisteriju pod terminom ekonomsko bojevanje opredelil naslednja dejanja oziroma aktivnosti (Bizjak 1997, 37):

- vse aktivnosti države, ki so namenjene motenju in slabljenju nasprotnikovega gospodarstva (tudi uporaba vojaških sredstev za onesposabljanje ekonomskih zmogljivosti nasprotnika),
- vse aktivnosti države, ki so namenjene zaščiti lastnega gospodarstva pred škodljivimi ukrepi nasprotnika,
- vse agresivne gospodarske ukrepe in aktivnosti države, ki so namenjene doseganju in obrambi nacionalnih interesov ter zagotavljanju svetovnega miru.

Ekonomsko bojevanje tako zajema postopke za motenje in slabljenje nasprotnikovega gospodarstva. V ta sklop spadajo politične in vojaške akcije, ki so uperjene proti nasprotnikovemu gospodarstvu, ter ekonomski ukrepi za doseganje drugih nacionalnovarnostnih ciljev (političnih, diplomatskih, vojaških itd.) in mednarodne varnosti. S takšno definicijo je mogoče preseči ločnico med skupinama teoretikov, ki ekonomsko bojevanje opredeljujejo ali z vidika sredstev ali z vidika ciljev (Bizjak 1997, 38).

V 21. stoletju se razumevanje ekonomskega bojevanja zoži na koncept ekonomskih sankcij. Različni avtorji se ukvarjajo predvsem z razmerami, v katerih bi bile sankcije učinkovitejše (Malešič 2006, 53). Nekateri avtorji tudi ločujejo med ekonomskim bojevanjem in ekonomskimi sankcijami. Vendar veljajo pri širši opredelitvi samega ekonomskega bojevanja ekonomske sankcije kot njegov del, saj spadajo med tiste državne aktivnosti, ki so namenjene motenju in slabljenju nasprotnikovega gospodarstva oziroma doseganju in branjenju nacionalnih interesov. Ekonomske sankcije so pomembnejši del zunanje politike držav in zelo pomemben del ekonomskega bojevanja. Izvajajo jih tako države kot tudi mednarodne organizacije. Društvo narodov jih je uporabljalo v preteklosti in OZN jih uveljavlja danes za doseganje ciljev kolektivne varnosti. Na splošno lahko ekonomske sankcije definiramo kot sistem preventivnih ali prisilnih ekonomskih metod, ki jih uporabljajo posamezne države ali mednarodna skupnost proti državam, ki ogrožajo ali kršijo mednarodni mir. Vendar pa so velikokrat uporabljene tudi za doseganje notranjepolitičnih ciljev. Služijo lahko za odvrčanje pozornosti od domačih težav ali pa za povečanje javne podpore vladi. Predpostavka za

uvedbo ekonomskih sankcij je, da sankcionirana država krši svetovni mir oziroma ne deluje v skladu z mednarodnimi dogovori ali mednarodnim pravom in jo je zato treba prisiliti, da se bo vedla v skladu s pričakovanji, oziroma jo je treba kaznovati za povzročeno škodo. Pri tem je treba poudariti še dejstvo, da so večje države praviloma uspešnejše pri izvajanju ekonomskih sankcij, ker imajo razvitejši ekonomske odnose in večje trge ter tako večji vpliv na manjše in nerazvite države (Bizjak 1997, 50-53).

Temeljni cilj ekonomskih sankcij je: vplivati na zmanjšanje blaginje v sankcionirani državi in ji s tem vsiliti svojo voljo oziroma zmanjšati nasprotovanje do mednarodne skupnosti. Teoretiki ekonomskih sankcij pa navajajo naslednje cilje ekonomskih sankcij (Bizjak 1997, 54):

1. Sprememba trenutne politike v sankcionirani državi (človekove pravice, ekologija). Zelo pogosto so ekonomske sankcije uporabljene za doseganje določenih sprememb v politiki sankcionirane države.
2. Destabilizacija vlad sankcioniranih držav. Te vrste sankcij nastanejo kot posledica konfliktov večjih razsežnosti.
3. Prekinitev določenih vojaških operacij. Po koncu prve svetovne vojne je bila večina sankcij uporabljena z namenom ustavitve določenih vojaških operacij.
4. Slabšanje vojaškega potenciala sankcioniranih držav. Vse ekonomske sankcije se nanašajo na slabljenje ekonomskih zmogljivosti nasprotnika oziroma sankcionirane države. Vendar pa ločimo med kratkoročnimi ekonomskimi ukrepi za doseganje posameznih političnih ciljev in dolgoročnimi prizadevanji za slabljenje nasprotnika, ki se izvajajo med vojnami.

Ekonomsko bojevanje delimo na ofenzivno in defenzivno.

Uporaba besedne zveze ekonomsko bojevanje se mi zdi v kontekstu same diplomske naloge primerna. Kot primer ekonomskega bojevanja bom predstavil gospodarske ukrepe Srbije proti Sloveniji in slovenske protiukrepe.

3.2 Ofenzivno ekonomsko bojevanje

Ofenzivno ekonomsko bojevanje pomeni agresivno uporabo ekonomskih sredstev za doseganje nacionalnih interesov in vzpostavljanje ali ohranjanje mednarodne varnosti ter tudi uporabo drugih sredstev za omejevanje in slabitev nasprotnikovega gospodarstva. Z ofenzivnim ekonomskim bojevanjem skuša država nasprotniku preprečiti dostop do dobrin in sredstev ali celo uničiti ekonomske zmogljivosti, ki jih potrebuje za vodenje vojaških operacij ali normalen obstoj političnega in ekonomskega sistema. Cilj tega bojevanja je slabitev nasprotnikovega gospodarstva in s tem njegove vojaške moči ali z ekonomskimi sredstvi doseči pomembne nacionalnovarnostne cilje. V večini primerov cilji ekonomskega bojevanja niso »totalni«. To pomeni, da cilj ni popolna podreditev nasprotnika. Izvajalci ofenzivnega ekonomskega bojevanja svoje ukrepe običajno pojasnjujejo s sklicevanjem na zaščito vrednot, ki naj bi upravičevale njihovo ravnanje. Največkrat se sklicujejo na humanitarne razloge. Lahko pa je cilj takega bojevanja tudi obramba pravnih vrednot, kot so na primer: človekove pravice, boj proti mednarodnemu terorizmu, obramba ozemeljske celovitosti, obramba demokracije itd. (Bizjak 1997, 38).

V nadaljevanju bom naštel in v nekaj stavkih opisal nekatere oblike ofenzivnega ekonomskega bojevanja. Oblike ofenzivnega ekonomskega bojevanja, ki jih je uporabila Srbija proti Sloveniji, pa bom podrobneje opisal v šestem poglavju.

Nekatere oblike ofenzivnega ekonomskega bojevanja (Bizjak 1997, 38-43):

a) Grožnje z uporabo ekonomskih sankcij

To je najmilejša oblika uporabe ekonomskih pritiskov na nasprotnikovo gospodarstvo. Največkrat se uporabljajo za opozarjanje na določene nepravilnosti ali za vplivanje na določena državna dejanja. Tipična oblika takih groženj so ultimati.

b) Uporaba propagande ali dezinformacij, ki povzročajo paniko, kopičenje zalog med prebivalstvom in zmešnjavo na nasprotnikovem ozemlju

Lažna ekonomska propaganda je organizirana dejavnost države ali posameznih služb (obveščevalne in kontraobveščevalne službe), ki prek raznih propagandnih sredstev in metod širijo neresnice in dezinformacije. Največkrat jo uporabljajo vojskujoče se strani z namenom krepitve svojega vojaško-političnega in gospodarskega položaja ter slabitve

nasprotnikovega. Pri tej obliki ekonomskega bojevanja prihaja do prepletanja s psihološkim bojevanjem.

c) Črne liste za določena podjetja ali posamezne izdelke

Ta oblika ekonomskega vojskovanja je zelo selektivna, države jo uporabljajo samo za določene surovine in izdelke ali samo proti posameznim državam. Država izdela t. i. črne liste z izdelki oziroma posameznimi podjetji, za katere veljajo določene sankcije (uvozne, izvozne).

d) Nadzor nad transportom in komunikacijami

Ti ukrepi zajemajo omejevanje ladijskega, letalskega, cestnega, železniškega in drugih vrst transporta ter radijskih, telefonskih, telegrafskih, poštних in drugih vrst komunikacij s sankcionirano državo. To obliko ekonomskega bojevanja uporablja tudi OZN.

e) Damping ali razprodaja izdelkov pod realno ceno

Namen dampinga je prevlada nad konkurenti. Podjetja, ki uporabljajo to metodo, si s tem zagotavljajo monopol na tržišču in kasneje možnost za povečanje cen ter možnost ustvarjanja monopolnega dobička.

f) Zamrznitev ali zaplemba nasprotnikovega premoženja

To je pogosta oblika ofenzivnega ekonomskega bojevanja. Država, ki se poslužuje tega, skuša nasprotniku zamrzniti njegovo premoženje, ki se nahaja na njenem ozemlju. Bolj radikalna oblika je zaplemba premoženja, ki je po navadi odgovor na podobno nasprotnikovo dejanje ali pa le način pritiska z namenom ustrahovanja.

g) Vojaška in gospodarska pomoč

Vojaško ali gospodarsko pomoč ponudijo prijateljske države, zavezniške in nevtralne države ali pa posamezne mednarodne organizacije drugi državi, ki je v sporu s tretjo državo.

h) Vojaški napad na nasprotnikove gospodarsko pomembne objekte

Ta oblika ofenzivnega ekonomskega bojevanja je najnasilnejša. Njen cilj je fizično uničenje nasprotnikovih gospodarskih zmogljivosti, tako da je nasprotnik zaradi uničenega gospodarstva prisiljen sprejeti vsiljene pogoje. Ta oblika je tesno povezana z

uporabo oborožene sile, gre za prepletanje med ekonomskim bojevanjem in uporabo vojaške sile.

3.3 Defenzivno ekonomsko bojevanje

Za defenzivno ekonomsko bojevanje se smiselno uporablja tudi naziv gospodarska obramba. V to kategorijo spadajo vsi postopki in metode, ki gospodarstvu posamezne države omogočajo preživetje in čim manjšo prizadetost ob nasprotnikovi uporabi ofenzivnega ekonomskega bojevanja ali katerega koli dejanja, ki bi lahko škodilo gospodarstvu te države. To so protiukrepi, usmerjeni proti postopkom nasprotnikovega ekonomskega bojevanja, in oblika pariranja negativnim ekonomskim učinkom vojnih razmer. Država s tako obliko vojskovanja brani svoje gospodarstvo in zagotavlja dobrine in sredstva, ki jih potrebuje za uspešno vodenje celotnih obrambnih aktivnosti ter za normalno delovanje svojega političnega in ekonomskega sistema. Učinkovitost in intenzivnost ekonomske obrambe sta odvisni od razvitosti in strukture gospodarstva ter od časa, v katerem se gospodarska obramba razvija. Sistem ekonomske obrambe vpliva na razvoj gospodarskega sistema (Bizjak 1997, 44).

Nekatere oblike defenzivnega ekonomskega bojevanja (Bizjak 1997, 44-49):

a) Zaščita strateško pomembnih dobrin ob pomoči carine in ostalih neprotekcionističnih ukrepov

S carino se lahko zagotavljajo proračunski prihodki ali pa se z njo zaščitijo domači izdelki. Sama carinska politika je lahko orodje ofenzivnega in tudi defenzivnega ekonomskega bojevanja. O tako imenovani carinski vojni govorimo, ko pride do spora med dvema državama. Vzrok za to je po navadi prekinitev ali nespoštovanje carinskih dogovorov in pogodb. Cilj teh ukrepov je slabljenje trgovskih odnosov med državami in prekinitev mednarodnega sodelovanja.

b) Davčna politika kot orodje gospodarske obrambe

Z davčno politiko država nadzira in vpliva na svoj ekonomski sistem. Gospodarska obramba lahko z vplivom na davčno politiko spodbuja tiste dele gospodarstva, ki so posebnega pomena za nacionalno varnost. Obstajajo pa tudi t. i. vojni davki, ki se uvedejo v vojnem stanju in so namenjeni dodatnemu zbiranju sredstev za izključno vojaške

namene. Predpogoj za učinkovito uporabo te oblike ekonomskega bojevanja je učinkovit finančni nadzor.

c) Cenovna politika

Cenovna politika je pomemben dejavnik, ki vpliva na gospodarstvo in posredno tudi na gospodarsko obrambo. S sistemom fiksiranih in kontroliranih cen, ki je značilen predvsem za vojaško proizvodnjo in povojne sanacije gospodarstva, država nadzira in usmerja proizvodnjo za vojne potrebe.

d) Spodbujanje ustvarjanja rezerv in nakupi strateških surovin ter blaga v tujini

Za uspešno vojskovanje je treba imeti neodvisne vire. Zato si vsaka država ustvarja rezerve, da si zagotovi čim bolj neodvisne razmere za vojskovanje. Z ustvarjanjem rezerv v mirnodobnem času je mogoče omiliti moteno oskrbo v vojnem stanju. Kopičenje zalog je zelo uporabna oblika ekonomske obrambe. Zaloge strateških surovin in dobrin so pomembne iz ekonomskega in obrambnega vidika.

e) Ostali organizacijski, kadrovske in tehnične ukrepi, ki pripomorejo k varovanju nacionalne ekonomije

V to kategorijo spadajo ukrepi, ki vplivajo na varovanje oziroma nadzor in usmerjanje nacionalne ekonomije, kot so fizično in elektronsko ter ostale oblike varovanja gospodarskih objektov z namenom preprečevanja gospodarskega ali tehnološkega vohunstva. S primerno kadrovske politiko pa je treba ustvariti lastni raziskovalni kader, ki bo sposoben delovati v vseh razmerah in bo znal usmerjati lastni gospodarski sistem.

3.4 Učinkovitost ekonomskega bojevanja

V zadnjih desetletjih se je uporaba ekonomskih sankcij kot načina ekonomskega bojevanja močno razširila. Razlogi za njihovo uvajanje so bili preprečitev širjenja orožja za množično uničevanje, podpora razoroževanju, boj proti terorizmu, boj proti tihotapljenju mamil, končanje državljskih vojn ter uveljavljanje demokracije in človekovih pravic. Prav zaradi vse pogostejše uporabe sankcij se postavlja vprašanje o njihovi učinkovitosti pri vplivanju na politiko sankcionirane države. Tako imamo na eni strani zagovornike sankcij, ki menijo, da so pomembna vmesna politika med diplomatskim protestom in uporabo vojaške sile. Nasprotniki

pa so prepričani, da so na splošno neučinkovite pri doseganju političnih sprememb v tujini in da povzročijo nesorazmerno veliko gospodarsko škodo tako v državi objektu kot v državi subjektu (Malešič 2006, 54).

Sama učinkovitost ekonomskega bojevanja je odvisna od številnih dejavnikov, kot so zmožnost nasprotnika, da sam proizvede prepovedane dobrine, ali pa da jih celo priskrbi iz drugih držav. Vendar se ekonomsko bojevanje uporablja kot poceni alternativo vojaškemu vojskovanju, a to povzroča precejšnje stroške državi, ki izvaja ekonomske ukrepe zaradi onemogočanja ekonomske izmenjave s ciljno državo. Pojavlja se tudi kritika ekonomskega bojevanja, da ima tudi kolateralno škodo v obliki nedolžnega prebivalstva (lakote, bolezni) (Enciklopedija Britanica v Karačić 2007, 22).

Hufbauer in Schott (v Malešič 2006, 55) navajata štiri razloge, zakaj ekonomske sankcije ne dosežejo zastavljenih ciljev. Prvi razlog je, da je cilj premalo oprijemljiv in da so uporabljena sredstva preblaga, sodelovanje drugih držav pa je nezadostno. Drugi razlog je, da lahko sankcije poenotijo državo in državno oblast, vlada tako podpre gospodarstvo in skupaj z njim išče alternative. Tretji razlog je podpora, ki jo močni zavezniki dajejo sankcionirani državi (če sankcije niso kolektivne), in tako nadomestijo primanjkljaj, povzročen s sankcijami. Četrty razlog pa je, da sankcije ustvarijo dvome v tujini in doma. Zavezniki lahko dvomijo o njihovem uspehu in sprejemajo protisankcijske zakone.

Analiza sodobnih primerov sankcij navaja ugotovitve o ranljivosti držav zaradi ekonomskih sankcij. Tako so bolj ranljive tiste države, ki imajo tržno gospodarstvo, zelo visoko razvito ekonomijo in so močno odvisne od izvoza in uvoza ter mednarodnih trgov. Države s centralizirano in slabo razvito, a zdravo ekonomijo ter manjšo odvisnostjo od svetovnih trgov uvedba sankcij bistveno manj prizadene. Z vidika socialnih in političnih značilnosti so sankcijam bolj izpostavljene industrijske družbe, ki so etnično mešane, notranje razdrobljene, z demokratičnim režimom in močno politično opozicijo. Sankcije pa manj prizadenejo države z ruralno družbo, etnično homogenostjo, notranjo kohezivnostjo, z avtoritarnim režimom in šibko politično opozicijo. Analiza je tudi pokazala, da so sankcije učinkovite, če sta izpolnjena dva pogoja. Kot prvo je pomembno, da morajo biti sankcije del vseobsegajoče prisilne strategije, ki vključuje grožnjo z uporabo sile ali celo njeno dejansko uporabo, in kot drugo morajo biti sankcije uvedene in izvajane skupaj s tretjimi državami. Ob tem pa je treba vzpostaviti mehanizme opazovanja in njihovega uveljavljanja. Hkrati je nujen čim širši

konsenz pri njihovem uvajanju, tretjim državam, ki jih neposredno prizadenejo, pa je treba ponuditi ustrezna nadomestila. Čeprav ekonomske sankcije niso vedno učinkovite, ostajajo za politike še vedno privlačne, saj v primerjavi z vojno povzročajo sorazmerno nizke stroške, niso tako tvegane in ne zahtevajo uporabe oboroženih sil (Malešič 2006, 56-57).

4 GOSPODARSKI IN POLITIČNI POLOŽAJ SLOVENIJE V SFRJ

4.1 Gospodarski položaj Slovenije v SFRJ v primerjavi s Srbijo

Slovenija je bila zaradi svoje zgodovinske preteklosti v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi republikami gospodarsko najrazvitejša in se je tudi v Jugoslaviji hitro gospodarsko razvijala, še posebej v šestdesetih letih 20. stoletja, ko se je močno industrializirala. Po gospodarski reformi in nadaljnji gospodarski decentralizaciji Jugoslavije v letih 1965 in 1966 se je Slovenija med vsemi republikami najhitreje približevala tržnemu gospodarstvu. Kljub zaviralni gospodarski in socialni zakonodaji je Slovenija ohranjala večjo gospodarsko razvitost od ostalih republik (Dolenc 2002, 205-212).

Slovenski narod je imel v SFRJ dobro razvito gospodarstvo. Je pa sorazmerno zaostajal za gospodarskim razvojem v Zahodni Evropi. Po letu 1980 se je začelo znotraj nekaterih jugoslovanskih republik pojavljati nezadovoljstvo, predvsem pri Srbih, ki so se čutili v »Titovi« Jugoslaviji zapostavljene. Gospodarska kriza, ki se je pojavila z opustitvijo gospodarske reforme leta 1971, se je poglobljala in ustavila so se prizadevanja, da bi vpeljali tržni sistem. Država je skušala gospodarsko življenje najprej obvladati z mrežo samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov. »Dogovorna ekonomija« je doživela polom že konec sedemdesetih let, vendar je jugoslovanska vlada z najemanjem tujih posojil krizo prikrivala do Titove smrti. Jugoslovanske vlade so v osemdesetih letih skušale krizo reševati z zadolževanjem, po letu 1981 pa Jugoslavija prvič ni mogla odplačevati zapadlega dolga (Repe 2002a, 135-137).

Slovenija je v sedemdesetih in na začetku osemdesetih let 20. stoletja gospodarila previdneje in bolje kot druge republike. Kljub temu je gospodarska kriza ni zaobšla, temveč jo je na nekaterih področjih prizadela celo močneje kot druge dele države. Njeno gospodarsko

nazadovanje, ki se je začelo leta 1984, se je v naslednjih letih še pospešilo, saj so bile stopnje rasti družbenega proizvoda, industrijske proizvodnje in naložb v osnovna sredstva negativne. Razvojno krizo in upadanje gospodarske dejavnosti so spremljali še drugi negativni pojavi (nizka storilnost, devizna nelikvidnost in naraščanje obremenitev gospodarstva), ki so povečali spore pri delitvi dohodka, otežili vstop tujemu kapitalu, povzročili visoke izgube, stečaje, rast nezaposlenosti in življenjskih stroškov, znižali obseg in učinkovitost naložb ter zelo upočasnili kakovostno gospodarsko preobrazbo (Prinčič 2008, 80-81).

Občutek, da Slovenija zaostaja, je bil vse močnejši, saj naj bi po podatkih oblasti kupna moč Slovencev, ki je sredi sedemdesetih znašala 80 odstotkov kupne moči Avstrijcev, sredi osemdesetih let padla na 45 odstotkov (Repe 2002a, 25).

Kot sem že omenil, je bila Slovenija najrazvitejša republika v SFRJ, saj je praktično vodila na vseh področjih gospodarstva, in sicer glede na stopnjo industrijske razvitosti, višino plač in življenjski standard. Gospodarsko je največ sodelovala s Hrvaško in Srbijo, predvsem na področju menjave, medtem ko je bila s tako imenovanimi manj razvitimi republikami (Bosna in Hercegovina, Črna gora in Makedonija) slabše gospodarsko povezana. V primerjavi z drugimi republikami SFRJ je bilo slovensko gospodarstvo usmerjeno na konvertibilni trg in je hotelo svoj delež na njem še povečati. Gospodarstva drugih republik, zlasti srbsko, pa so bila usmerjena na vzhodne, klirinške trge (Prinčič 2008, 80).

Srbija je v primerjavi s Slovenijo na gospodarskem področju pomenila povprečje Jugoslavije. Bila največja jugoslovanska republika in je bila razpeta med severom (Vojvodina), jugom (Kosovo) in osrednjim delom, ki si je prizadeval za višjo stopnjo gospodarske razvitosti (Borak 2002, 127).

Ves povojni čas se je razvijala na ravni jugoslovanskega povprečja. Konec sedemdesetih let pa se je ta raven začela še zniževati in je najnižjo točko dosegla v drugi polovici osemdesetih let (Repe 2002a, 135).

Območje SR Srbije brez avtonomnih pokrajin (t. i. ožja Srbija) je bilo po ravni gospodarske razvitosti pod jugoslovanskim povprečjem, po nekaterih vidikih razvoja pa tudi pod ravnijo nekaterih republik, ki so imele status manj razvitih (Stambolić v Borak 2002, 128). To so bili tudi vzroki za vrhunec srbskega nezadovoljstva s povojno Jugoslavijo in pojavili so se očitki,

da sta zlasti razviti Slovenija in Hrvaška pridobivali več, Srbija pa manj. Leta 1986 se je v Memorandumu SANU pojavila teza o slovensko-hrvaški gospodarski in politični prevladi nad Srbijo (Borak 2002, 129).

Boj za izboljšanje položaja Srbije je bil tako sprožen na ustavni in gospodarskopolični ravni in je imel dve jasni razsežnosti. Prva je bila namenjena odpravi federalne ureditve, uvedene z ustavo iz leta 1974, druga pa večjemu preusmerjanju sredstev, ki so se v Jugoslaviji preraždeljevala prek zveznega proračuna, zveznih skladov in posebnih računov ter Narodne banke Jugoslavije – v korist ožje Srbije (Borak 2002, 130).

Uradno je bila ocena o zaostajanju Srbije potrjena s sprejemom družbenega plana Jugoslavije za obdobje 1986–1990. S tem je bilo zvezni vladi omogočeno, da vpelje ukrepe, s katerimi naj bi izboljšali položaj Srbije. Tako se je npr. močno povečalo število v dolgoročna posojila spremenjenih kratkoročnih posojil iz primarne emisije NBJ srbskim bankam in podjetjem, znižane so bile carine in druge uvozne dajatve (nerazvite srbske občine so bile izenačene s Kosovom in drugimi manj razvitimi), razširjene so bile pravice pri pokrivanju negativnih tečajnih razlik iz tujih blagovnih posojil za proizvodnjo nekaterih izdelkov v Srbiji (umetna gnojila, baker, črna metalurgija), posebnih dolgoročnih ugodnosti so bile deležne občine, ki jih je prizadel potres na Kopaoniku, nekateri projekti so bili oproščeni številnih dajatev, proračun federacije je sofinanciral srbske rezerve in namensko proizvodnjo (vojno industrijo) in znižan je bil prispevek, ki ga je morala plačevati NB Srbije NBJ. Hkrati se je Srbija začela otepati tudi obveznosti do nerazvitih, češ da jih ne zmore. Bonitete, ki jih je dobila, so v letih 1986–1989 znašale skupaj med 2 in 2,2 milijarde dolarjev oziroma v povprečju nekaj manj kot 1,3 odstotka jugoslovanskega družbenega proizvoda (Repe 2002a, 135).

V nadaljevanju bom navedel nekaj podatkov oziroma osnovnih značilnosti srbskega gospodarskega razvoja v obdobju 1980–1991 iz slovenske perspektive.

Srbija je bila po podatkih iz leta 1988 z 41,5 % prebivalstva, 38 % zaposlenih in 37,5 % družbenega proizvoda najmočnejša jugoslovanska republika. Imela je podpovprečno stopnjo zaposlenosti delovno sposobnega prebivalstva, za jugoslovanskim povprečjem je zaostajala za 7 %, in nadpovprečno stopnjo nezaposlenosti delovno sposobnega prebivalstva, ki je bila za 15 % višja od jugoslovanskega povprečja; od vseh prostih delovnih mest v Jugoslaviji jih je bilo v Srbiji kar 52,2 %. Po družbenem proizvodu na prebivalca je bila z ocenjenimi 2135

dolarji na tretjem mestu (za Slovenijo s 5720 dolarji in Hrvaško s 3248 dolarji). Po družbenem proizvodu na zaposlenega je zaostajala manj, po učinkovitosti osnovnih sredstev in naložb pa je presegala jugoslovansko povprečje. Osebni dohodki so bili na ravni jugoslovanskega povprečja. V strukturi prebivalstva je imela med vsemi jugoslovanskimi republikami najvišji delež kmečkega prebivalstva – 24,5 %. Bolj kot druge republike je bila usmerjena na jugoslovanski trg. Leta 1989 je bila stagnacija njene gospodarske aktivnosti nekoliko manj izrazita kot v Jugoslaviji (DZ: Republika Srbija, Ljubljana, Republiški komite za trg in cene v Borak 2002, 135).

4.2 Politični položaj Slovenije v SFRJ

Zaradi specifičnosti in preobsežnosti teme bom v tem podpoglavju opisal in prikazal politični položaj Slovenije le v obdobju po Titovi smrti pa do razpada Jugoslavije.

Kljub svojemu stalnemu nezadovoljstvu je Slovenija v jugoslovansko federacijo verjela, v njen obstoj in ureditev je vložila ogromno energije in nobeni politični eliti (izjema je bil del politične emigracije) do konca osemdesetih let ni prišlo na misel, da bi iskala opcije zunaj Jugoslavije. Vendar je po Titovi smrti izgubljala vpliv, začeli so se močni centralistični in hegemonistični pritiski ter mednacionalna trenja. Okrepila se je tudi vloga Srbije. Osemdeseta leta so tako minevala v stalni krizi federacije na sploh, še posebej pa njenih odnosov s Slovenijo. Kriza se je stopnjevala zlasti od druge polovice osemdesetih let dalje, vrhunec pa je dosegla v začetku devetdesetih. Vir vseh nesporazumov med Slovenijo in federacijo je bilo različno dojemanje Jugoslavije, in sicer kot zveze samostojnih držav, za kar se je zavzemala Slovenija, ali kot unificirane države, ki naj bi sčasoma postala tudi enonacionalna z večinskim jugoslovanskim narodom (Repe 2002b, 20).

Kot navaja Repe (2002b, 29), lahko značilnosti slovenske uradne politike v prvi polovici osemdesetih in še kako leto čez strnemo v nekaj osnovnih točk.

1. Na gospodarskem področju je bilo dokaj jasno stališče razvite republike, ki se upira zahtevam po socializaciji dolgov, vplačevanju v t. i. sklad vzajemnosti in solidarnosti, ki so ga za pokrivanje izgub uporabljale zlasti druge republike, povečanju pomoči nerazvitim, povečanju dajatev v zvezni proračun, povečanju odstotka direktnih virov

načina financiranja federacije v škodo kotizacije in sploh centralizaciji pooblastil ter raznim ukrepom zaradi gospodarske krize, ki so uvajali administrativno razdeljevanje dobrin.

2. Na področju delovanja federacije je bilo to upiranje težnjam po poenotenju nekaterih pomembnih segmentov družbe, kot so izobraževanje, znanost in veliki infrastrukturni sistemi, ki naj bi bili neučinkoviti zaradi »razbitosti« po republikah. Ena od točk, pri kateri je Slovenija ostajala nemočna, je bil razmah birokratskega aparata, ki je izkoriščal politične blokade v predstavniških organih za večanje svojih pooblastil in moči.
3. Na področju zunanje politike je bila težnja Slovenije, da si zagotovi več možnosti za neposredne stike (kar je bil predvsem njen gospodarski interes), enakopravnejšo zastopnost v diplomaciji in tudi jezikovno enakopravnost.

V drugi polovici osemdesetih let se je klasična vloga partije začela spreminjati, vlogo političnih centrov moči so čedalje bolj prevzemale institucije sistema (skupščina, predsedstvo), politično vplivne pa so postajale tudi druge družbenopolitične organizacije (SZDL, ZSMS), ki se jim je opozicija konec osemdesetih let po moči hitro približevala (Repe 2002b, 30).

Slovenska uradna politika se je na centralistični pritisk večinoma odzvala tako, da je popuščala po korakih. Do sprejetja dopolnil k slovenski ustavi septembra 1989 se je ob poskusih centralizacije največkrat najprej oglasila slovenska javnost. Slovenski politiki so bili v Beogradu nemočni, saj niso imeli zaveznikov (Repe 2002b, 30-31).

Proti koncu osemdesetih let je prišlo v Sloveniji v okviru novega velikega vala demokratizacije do procesa politične modernizacije, katere cilj je bil osamosvojitev Slovenije. Prvi resni premik pri utrjevanju državnosti in hkrati demokratičnega parlamentarizma je bila sprememba ustave iz leta 1974. Z ustavnimi dopolnili, sprejetimi 27. septembra 1989, je Slovenija znova uveljavila državljanske pravice in preuredila slovenski politični sistem (Zajc 2001, 58).

Poleg ustavnih dopolnil je bila sprejeta še vrsta ustavnih zakonov, ki so krepili pravno samostojnost Slovenije že pred plebiscitom, po njem pa je bila v ospredju skupščinske dejavnosti osamosvojitvena zakonodaja (Repe 2002a, 63).

Po spoznanju, da s preoblikovanjem jugoslovanske federacije v konfederacijo ne bo nič, je slovenska skupščina 20. februarja 1991 sprejela resolucijo o sporazumni razdružitvi. Bistvo resolucije je bil predlog, da se Jugoslavija razdruži v dve ali več suverenih držav, vprašanja v zvezi s pravnim nasledstvom in druga odprta vprašanja pa bi reševali v skladu z veljavnimi pravili mednarodnega prava (Repe 2002a, 74).

Čeprav je bilo do pozne jeseni 1991 v zvezi z neodvisnostjo Slovenije še veliko negotovosti, pa je bila skoraj triinsedemdesetletna zgodovina jugoslovanske države v psihološkem smislu za večino Slovencev končana, ko je prišlo do agresije JLA nad Slovenijo (Repe 2002a, 87).

5 GOSPODARSKA KRIZA IN POLITČNE SPREMEMBE V SFRJ

5.1 Gospodarska kriza

Na prelomu iz sedemdesetih v osemdeseta leta 20. stoletja so viri tuje akumulacije usihali (Prinčič 2008, 77). Z opustitvijo gospodarske reforme iz leta 1971 so se v Jugoslaviji za petnajst let ustavila prizadevanja, da bi vpeljali tržni sistem. Socialistični sistem združenega dela ni dajal dovolj ekonomske spodbude in ni prinašal gospodarskih uspehov, zato sta bila potrebna prisilna koncentracija in zadolževanje v tujini (Repe 2002a, 133-134).

Posledica tega je bila, da je Jugoslavija zapadla v globoko gospodarsko krizo, ki je bila tudi eden izmed pomembnejših vzrokov za razpad države. V prvi polovici osemdesetih let je devizni dolg naraščal, čutilo se je pomanjkanje dobrin na domačem trgu, realne plače so se znižale, poraba je začela prehitovati rast dohodkov, obremenitve gospodarstva so se povečevale, gospodarska rast je začela upadati in se je približevala ničelni točki. V naslednjih letih se je jugoslovansko gospodarstvo zaradi padca proizvodnje, nizke učinkovitosti, upadajočega izvoza in erozije finančnega sistema znašlo v predinfarktnem stanju. Z rastočim cenovnim valom so se notranja neravnovesja krepila, razvojna in socialna stiska sta se

povečali, inflacija pa je prerasla v hiperinflacijo. Začela je naraščati brezposelnost, vse več podjetij je šlo v stečaj in posledično je bilo vse več stavk. Leta 1989 se je jugoslovansko gospodarstvo znašlo v agoniji. Njegov delež v svetovni trgovini se je zmanjšal, njegov ugled pa je tako padel, da je izpadlo iz svetovne investicijske igre. Konec leta 1990 je nastala popolna zmeda v delovanju gospodarskega sistema in nato sta razpadla še plačilni in fiskalni sistem. Z gospodarskega stališča je zvezna država leta 1991 prenehala obstajati, saj ni mogla več zagotavljati izterjave davkov, preprečiti postavljanja carinskih mitnic, samovoljnega tiskanja denarja in vzpostavitve različnih gospodarskih sistemov v državi ter ni mogla obnoviti skupnega trga (Prinčič 2008, 77-78).

Poleg neuspešnega gospodarskega sistema so bile ključni vzrok za ekonomske težave Jugoslavije neobvladljivo velike razlike v razvoju, za katere pa je videl rešitev vsak po svoje. Slovenija in razvitejši del Jugoslavije nista zmogla igrati »lokomotive«, ki bi jugoslovansko gospodarstvo potegnila iz krize (po zgledu italijanskega severa), ker se je ekonomska politika v Beogradu ravnala po večinskem manj razvitem ali nerazvitem jugu. Nerazviti deli so videli ključni problem v navzkrižju interesov med tistimi, ki imajo surovine, in tistimi, ki izdelujejo izdelke (Borak v Repe 2002a, 134).

Gospodarska kriza, ki je prizadela Jugoslavijo, je razkrila vsa protislovja in slabosti »dogovornega« gospodarstva, ki je v svoji zasnovi omogočalo prevlado povprečnih in neuspešnih gospodarskih organizacij ter ohranitev vodstvene sestave z nizko formalno izobrazbo. Samoupravno odločanje je izgubilo svojo materialno podlago in vsebino. Prizadevanje za kakovostno gospodarjenje in združevanje dela ter sredstev na dohodkovni podlagi je bilo le še bled spomin. Gospodarske odgovornosti ni bilo več, zamenjala sta jo socializacija poslovnih neuspehov in izgub ter brezuspešno zdravljenje gospodarsko že zdavnaj mrtvih podjetij (Prinčič 2008, 79).

Zvezna oblast si je prizadevala ustaviti gospodarski voz, ki je drvel v propad. Toda njeni poskusi, da bi v letih 1982 do 1988 ustavila krizo in razpadanje gospodarstva, so propadli, in to kljub javni podpori in finančni pomoči mednarodnih finančnih ustanov. Razlog za to so bili nedodelani reformni programi. Zvezne vlade so na probleme gledale nepopolno in so jih reševale z intervencijskimi ukrepi ter z razporejanjem dohodka, ohranjale so preživele socialistične proizvodne odnose in privilegije ter gospodarstvu nalagale bremena, ki jih ni niti

zmoglo niti znalo prenesti. Zadnji poskus reševanja jugoslovanske krize se je začel leta 1989 z nastopom vlade Anteja Markovića. Vendar se je tudi ta končal s popolnim polomom. Njegov reformni program, ki je bil zamišljen kot tržno naravnan paket gospodarske liberalizacije, spremembe lastništva in usposabljanja federacije za učinkovito vodenje gospodarske politike ter protiinflacijskega programa, je zaradi notranjih neskladnosti in nedoslednosti pri izvajanju propadel že po štirih mesecih. Je pa vseboval nekaj pomembnih zakonov, ki so utirali pot tržnim reformam (Prinčič 2008, 80-81).

Poleg ideološke omejenosti in operativne neučinkovitosti zveznih teles je h gospodarskemu razpadu SFRJ precej pripomogla neenotnost pri iskanju poti iz kriznih razmer v vladajoči ZKJ. Na zadnjem kongresu januarja 1990 sta se oblikovali dve frakciji, in sicer slovenska in srbska. Slovenska zveza komunistov se je zavedala, da sta preživetje in politična prihodnost odvisna od hitrosti demokratizacije in izboljšanja gospodarskih razmer v državi. Srbski komunisti pa so še vedno verjeli v reformo socialističnega gospodarstva. Vsaka stran je oblikovala svojo razvojno strategijo. Slovenska je temeljila na tehnološki inovativnosti in razvitosti ter v svet odprti družbi, srbska pa se je zavzemala za zaprtost in avtarkijo (Prinčič 2008, 80).

Tudi slovensko gospodarstvo je začelo leta 1984 stagnirati, v naslednjih letih pa je družbeni proizvod začel upadati (Prinčič 2002, 34-35). Slovenija je doživela tudi velik razvojni zaostanek, zato so se pojavile ideje o izločitvi slovenskega gospodarstva iz jugoslovanske skupnosti. To je bila logična posledica ne samo poglobljajoče se gospodarske, temveč tudi politične krize, ki se je začela po smrti Josipa Broza. Federacija oziroma zvezni izvršni svet je do Slovenije vodil posebno ekonomsko politiko, da bi jo prisil k večji kooperativnosti. Potekal je spopad za priznavanje ali nepriznavanje ekonomske suverenosti Republike Slovenije v takratni Jugoslaviji. Konec leta 1989 in na začetku leta 1990 se je zvrstilo nekaj dogodkov, ki so Slovenijo začeli potiskati na pot gospodarskega osamosvajanja. Septembra 1989 je slovenska skupščina sprejela dopolnila k ustavi, v katera je zapisala tudi odločitev o ekonomski suverenosti Slovenije. Dopolnila so določala, da bo republika sama odločala, katere zvezne zakone bo upoštevala. Decembra 1989 pa so se začeli srbski gospodarski ukrepi proti slovenskim podjetjem. Ti ukrepi so slovenskemu gospodarstvu prizadejali več kot sto milijonov dolarjev škode, slovenski politiki pa je to služilo kot dokaz, da zvezna vlada samovoljnih ukrepov posameznih republik noče in ne more preprečiti. Odločilnega pomena je bili tudi, kako si je tedaj zamišljala razvoj dogodkov v Jugoslaviji zvezna vlada, ta si je

namreč državo predstavljala kot »konvoj«, v katerem mora biti hitrost prilagojena najpočasnejši ladji (Prinčič 2002, 41-43).

Spor med Srbijo in Slovenijo je bil na gospodarskem področju spor med klasičnim socialističnim, na vzhodni trg usmerjenim gospodarstvom na eni strani in med zahodno naravnanim tržno-planskim sistemom na drugi (Repe 2002a, 138-142).

V Sloveniji se je ob tem krepilo spoznanje, da vedno bolj zaostaja za razvitim svetom. V drugi polovici leta 1990, torej že po političnih spremembah v naši republiki, se položaj slovenskega gospodarstva ni popravil. Slovenija se je začela gospodarsko osamosvajati januarja 1991, ko se je z uvedbo lastnega sistema neposrednih davkov in kotizacije zveznemu proračunu fiskalno izločila iz Jugoslavije in je odstopila od sanacije bančnega sistema na zvezni ravni (Prinčič 2002, 35-47).

5.2 Politične spremembe

V tem podpoglavju bom na strnjen način prikazal politične spremembe v Jugoslaviji, ki so nastale po smrti Josipa Broza – Tita in so poleg gospodarske krize pripomogle k razpadu Jugoslavije.

Navzkrižni interesi v Jugoslaviji so se pokazali najprej na ločnici razviti – nerazviti, kmalu pa jo je nadomestila nova ločnica, in sicer centralizacija – decentralizacija. Kot navaja Borak (2002, 171), je predvsem ožja Srbija težila k spreminjanju jugoslovanske in srbske ustave po preurejanju federacije in po odstranitvi vseh konfederalnih sestavin iz jugoslovanske ustave, sprejete leta 1974.

Zadnja ustava SFRJ je bila sprejeta leta 1974. S političnega vidika je bila zelo pomembna, saj je vpeljala še več elementov federacije v primerjavi s predhodno ustavo. Ključni element v ustavi je bila opredelitev republik in pokrajin kot konstitutivnih prvin skupne države. V nekaterih pogledih je imela ta ustava celo konfederativne poteze (Meier 1996, 22).

Ustava je republike definirala kot države in jim je dala relativno ekonomsko samostojnost. Narodom je zagotavljala deklarativno državnost, kar je v praksi prineslo zelo visoko stopnjo avtonomije (Jež 1994, 22-30).

Kosovo in Vojvodina sta bili avtonomni pokrajini v republiki Srbiji, glede sodelovanja v skupni državi pa izenačeni z republikami (Meier 1996, 22).

V Jugoslaviji je vladal enostrankarski politični sistem. Vodilno vlogo je imela zveza komunistov in njen voditelj Josip Broz – Tito. Oblast je bila močno centralizirana in s tem je bila suverenost posameznih zveznih republik omejena. Po Titovi smrti je centralna oblast začela izgubljati nadzor. Tudi sama zveza komunistov je postajala vse bolj decentralizirana. S pojavom ekonomske krize se je položaj še poslabševal. Državna birokracija oziroma birokrati so bili nesposobni rešiti krizo. Da bi se obdržali na oblasti, so začeli igrati na nacionalna čustva (Pismo srbskim socialistom v Balant 2006, 14).

Zaradi vse večjih sprememb v Jugoslaviji po letu 1980 so se spremenili tudi odnosi med republikami, zlasti med Republiko Srbijo in avtonomnima pokrajinama. Pri Srbih se je pojavila stara nacionalna ideja o »veliki Srbiji«. Za uresničitev teh idej pa je bilo treba spremeniti ustavo na republiški in zvezni ravni. Srbski centralisti so si zamislili centralizirano Jugoslavijo, ki jo po možnosti obvladujejo Srbi (Meier 1996, 24).

Srbi so izhajali iz teze, da so bili v Titovi Jugoslaviji zapostavljeni in izkoriščani (Meier 1996, 63-64). Boj za izboljšanje položaja Srbije je bil namenjen odpravi federalne ureditve, postavljene z ustavo leta 1974, ter večjemu preusmerjanju sredstev v korist ožje Srbije (Borak 2002, 130).

Leta 1986 so na sceno jugoslovanske politike vstopili novi »igralci«. Med njimi sta najbolj izstopala Slobodan Milošević in Milan Kučan. Poleg tega pa je bilo jasno, da sta se v Sloveniji in Srbiji uveljavili nasprotujoči si politični kulturi, med katerima, kot se je izkazalo v nadaljnjih dogodkih, ni bilo nobene možnosti za sodelovanje in konsenz. Istega leta je bil v Srbiji objavljen Memorandum SANU, ki je prikazoval položaj srbskega naroda v Jugoslaviji in ga označil kot katastrofalnega. Navajal je tudi, da je treba za zaščito legitimnih pravic srbskega naroda spremeniti ustavo iz leta 1974 in uvesti demokratični federalizem. Prav ta memorandum je služil Miloševiću kot izhodišče za oblikovanje njegove nacionalistične

politike. Memorandum SANU je bil po ostalih jugoslovanskih republikah deležen številnih kritik. Kot odgovor nanj pa so v Sloveniji objavili 57. številko Nove revije s prispevki za slovenski nacionalni program (Pirjevec 1995, 379-382).

Slobodan Milošević je februarja leta 1986 postal predsednik ZK Srbije. S svojo taktiko oziroma »protibirokratsko revolucijo« je začel preoblikovati okosteneli upravni aparat in prav kmalu je postal idol obubožanih množic, ki so ga v svojih očeh videle kot karizmatičnega vodjo in celo Titovega naslednika. Njegov politični program, temelječ na Memorandumu SANU, se je izkazal za izrazito nacionalističnega, saj je bil njegov namen oblikovanje »velike Srbije« znotraj Jugoslavije. Milošević je poizkušal na svojo stran pridobiti tudi JLA. Med njegovimi ideološkimi gledanji in pojmovanji vojske je bilo na začetku nekaj razlik, a so jih skupni interesi presegali. Miloševića je navdihoval velikosrbski nacionalizem, medtem ko je bila JLA zagovornica »jugoslavizma« Titovega kova in naj bi pomenila vezno tkivo bratstva in enotnosti. Kljub temu se ta dva programa nista izključevala, predvsem v zavesti številnih srbskih in tudi črnogorskih častnikov v JLA sta se močno prepletala in dopolnjevala. Podobno kot je Srbija potrebovala celotno Jugoslavijo za združitev vseh Srbov v eno državo in zvezno upravo, ki je bila njen glavni vir dohodka, jo je za lastno preživetje potrebovala tudi JLA. Prav v tem času se je vojska, predvsem pa nekateri vojaški poveljniki, čutila tako močna, da je celo kritizirala partijo na ideološkem področju in odkrito kršila zakone (Pirjevec 1995, 387-388).

Leta 1988 so bila na Miloševićeve pritisk, ki ga je ustvaril s kampanjo množičnih ljudskih zborovanj (mitingov), sprejeta dopolnila k zvezni ustavi. Ta ustavna dopolnila so prinesla gospodarsko reformo in krepitev centralizma ter utrditev avtonomije JLA znotraj državnega ustroja. Naslednji Miloševićeve cilj pa je bila ureditev vprašanja Kosova in Vojvodine ter njunega statusa. Leta 1989 je tako prišlo do sprememb v srbski ustavi. Te so odpravile pristojnosti, ki sta jih imela Kosovo in Vojvodina na področju notranje varnosti, obrambe, izobraževanja, jezika, sodstva in gospodarstva. To je povzročilo nemire in številne proteste predvsem na Kosovu. Maja istega leta pa je Milošević postal tudi predsednik Srbije. Slovensko politično vodstvo je kmalu spoznalo, kakšno nevarnost prinaša Miloševićeve politika in kakšni so njegovi pravi nameni, zato so bili sprejeti prvi zaščitni ukrepi. Med najpomembnejšimi je prav zagotovo sprejetje 53 ustavnih dopolnil, med katerimi je bilo eno bolj prelomno od drugega. Govorila so o pravici Slovenije do samoodločbe in odcepitve, o pravici, da sama odmerja svoj prispevek v zvezno blagajno, in tudi o tem, da v republiki nihče

ne sme razglasiti izrednega stanja ali izrednih ukrepov brez privoljenja njenega vodstva. Uveden pa je bil tudi politični pluralizem, ki je pri srbskih komunistih sprožil burne odzive, saj so pluralizem enačili s separatizmom. To leto je prišlo do sprememb tudi v ZIS. Novi predsednik zvezne vlade je postal Ante Marković, ki so ga izbrali slovenski in hrvaški predstavniki. Marković se je zavzemal predvsem za gospodarske reforme, hkrati pa je spregledal medetnične konflikte, ki so pretresali državo (Pirjevec 1995, 391-395).

Leta 1990 so v Sloveniji potekale prve svobode volitve. Istega leta se je ZKS razpustila in se preimenovala v SDP. Zvezno ustavno sodišče je slovenske ustavne amandmaje, ki so se nanašali na odcepitev, razglasilo za nezakonite in potrdilo pravico predsedstva SFRJ, da razglasi izredno stanje v vsej državi. Srbi so sprejeli novo ustavo, ki je bila spet pisana na kožo Miloševiću; med drugim mu je priznavala poveljstvo nad oboroženimi silami. Tudi slovenska skupščina je sprejela več odredb, ki so še dodatno rahljale vezi med Slovenijo in federacijo. Tako je bila slovesno potrjena suverenost republike in kasneje so bile sprejete še odločitve, da je republiška ustava pomembnejša od zvezne, da Slovenija ne bo več plačevala svoje kvote za nerazvite, da prevzema popoln nadzor nad Teritorialno obrambo in da ne bo več pošiljala svojih nabornikov na teren zunaj 5. armadnega območja. Konec leta 1990 je prišlo do političnih sprememb tudi v drugih jugoslovanskih republikah, razen v Srbiji in Črni Gori (Pirjevec 1995, 400-411).

Naslednje leto, se pravi leto 1991, je bilo za celotno Jugoslavijo prelomno in usodno. Na začetku leta je slovenska skupščina sprejela predlog za sporazumno razdružitev s SFRJ, ki je vseboval postopek dogovorjenega razhajanja brez kršenja interesov katere koli strani. Podobno so ravnale tudi Hrvaška, BiH in Makedonija. Sledil je 25. junij, ko sta Slovenija in Hrvaška razglasili neodvisnost. To je pomenilo začetek konca SFRJ (Pirjevec 1995, 412-416).

6 GOSPODARSKI UKREPI SRBIJE PROTI SLOVENIJI

Slovensko in srbsko gospodarstvo sta bila znotraj jugoslovanske federacije močno prepletena (skupni nastopi na tujih trgih, izvoz prek partnerjev iz ene ali druge republike itd.). Slovenija je namreč približno tretjino svoje proizvodnje izvažala v druge jugoslovanske republike, hkrati pa je na skupnem jugoslovanskem trgu tudi kupovala, predvsem surovine in

reprodukcijske materiale, pri čemer je bila Srbija njena največja partnerka, ker sta se obe gospodarstvi dopolnjevali (Jež 1994, 77-78).

Kljub zglednemu sodelovanju na gospodarskem, političnem in tudi kulturnem področju med Slovenci in Srbi so prav ob procesu razpadanja skupne države prišla na površje nasprotja, ki so izhajala iz različnih življenjskih izbir, temelječih na razlikah v političnih in gospodarskih usmeritvah. Srbi se niso bili sposobni soočiti z dinamično stvarnostjo postindustrijskega sveta in so se tako zavzemali za avtarkično, vase zaprto Jugoslavijo, odkrivali so svoje mite in slavno zgodovino ter se predajali čustvenemu proslavljanju »zemlje in krvi«. Slovenci so nasprotno imeli pred očmi civilno družbo, organizirano po merilih sodobnega sveta, vključeno v integracijske politične in gospodarske tokove Zahodne Evrope, zmožno zagotoviti posamezniku in vsaki skupnosti kar največ svobode in samostojnega razvoja (Pirjevec 1995, 380-381).

Od začetka leta 1989 jugoslovanski trg dejansko ni več deloval kot celota. Glavni razlog so bili gospodarski ukrepi oziroma ekonomsko bojevanje Srbije proti Sloveniji, ki so se začeli po zborovanju v Cankarjevem domu v podporo kosovskim rudarjem februarja 1989 in se nato stopnjevali po sprejetju ustavnih dopolnil k slovenski ustavi v septembru ter po pozivu RK SZDL Srbije k bojkotu Slovenije 1. decembra 1989, ki so ga podprli takratni predsednik srbskega predsedstva Slobodan Milošević, srbska skupščina in gospodarska zbornica (Repe 2002a, 141).

6.1 Ofenzivni ekonomski ukrepi Srbije proti Sloveniji

Razdelimo jih lahko na obdobje pred osamosvojitveno vojno, kamor spadajo srbski bojkot slovenskih izdelkov in storitev ter gospodarska blokada, uvajanje taks za slovensko blago in vdor v denarni sistem zvezne države, v čas vojne za Slovenijo in neposredno po njej pa lahko uvrstimo konfiskacijo slovenskega premoženja v Srbiji in Črni gori – tovarn, trgovin, lokalov, skladišč, prevoznih sredstev in blaga na njih – ter odkup dolgov Jugoslavije, za katere pri upnikih velja solidarnostna klavzula na sekundarnem trgu po nizki ceni in z možnostjo kasnejše izterjave dolgov od drugih nekdanjih jugoslovanskih republik po normalni ceni (Malešič 1998, 209).

6.1.1 Bojkot in gospodarska blokada Slovenije

Milošević in njegovi privrženci so se odločili, da bodo izvedli »miting resnice« tudi v Sloveniji. Za datum so izbrali 1. december 1989, ki je sovpadal z datumom ustanovitve prve Jugoslavije oziroma Kraljevine SHS. Namen mitinga je bil Slovencem pojasniti, kaj je treba storiti za obrambo in celovitost Jugoslavije. V resnici je Milošević s tem shodom hotel izzvati nemire, ki bi bili opravičilo za razglasitev izrednih razmer in posredovanje vojske, s čimer bi zrušil legitimno republiško oblast (Meier 1996, 174-175).

Slovenska oblast pa je sprejela ukrepe, ki so onemogočili zborovanje in izvedbo »mitinga resnice« v Ljubljani (Pirjevec 1995, 399).

Po neuspehi izvedbi mitinga v Ljubljani je republiška konferenca SZDL Srbije pozvala vse institucije in delovne organizacije, naj prekinemo vse zveze s Slovenijo, ker so v njej poteptane temeljne človekove pravice in svoboščine. Tudi Gospodarska zbornica Beograda je vse beograjske delovne organizacije pozvala k prekinitvi stikov s slovenskim gospodarstvom, dokler ne bodo ustvarjene razmere za skupno življenje in enakopravne gospodarske odnose. To njihovo delovanje je izhajalo iz domneve, da Slovenija gospodarsko izkorišča Srbijo, gospodarski odnos med državama pa so srbske oblasti razlagale kot odnos med kolonijo in kolonialno metropolo (Malešič 1998, 209-10).

Te ukrepe je 5. decembra potrdil tudi Milošević in izjavil, da bodo gospodarski in kulturni stiki prekinjeni, dokler v Sloveniji ne bodo poražene sile reakcije in despotizma (Pirjevec 1995, 399).

Srbija je ravnala selektivno in je blokado uresničevala na področjih, kjer je imela sama najmanj škode. Hkrati je predvidevala, da slovenski protiukrepi ne bodo tako hitri in učinkoviti in da bo bojkot dosegel svoj namen. Izvajanje bojkota so nadzirale politične institucije. Prekinitev gospodarskih stikov s Slovenijo je imela tudi širše razsežnosti, in sicer je zavrla jugoslovansko gospodarsko reformo, ki jo je začel Marković (Repe 2002a, 141). Kljub odkriti gospodarski blokadi in bojkotu zvezna vlada in njen predsednik nista ukrepala in nista niti obsodila takih dejanj (Meier 1996, 176). Bojkot slovenskih izdelkov je čez čas prerasel v odkrito ropanje podjetij, poslovalnic, skladišč, vozil in sploh vsega, kar je bilo pri roki. Delavci kakega obrata v Srbiji so preprosto razglasili, da je to družbena lastnina, ki jim

pripada, in so se odcepili od matičnega podjetja. Tista slovenska in tudi hrvaška podjetja, ki so kljub blokadi še hotela delovati na srbskem trgu, so bila deležna najbolj ponižujoče obravnave in so bila celo v slabšem položaju kot nejugoslovanska oziroma tuja podjetja (Jež 1994, 78).

Po podatkih GZS je 229 srbskih podjetij prekinilo stike s slovenskimi podjetji. Prizadet je bil predvsem izvoz tekstila, pohištva, bele tehnike, električnih aparatov, kozmetike in izdelkov živilske industrije. Po slabih dveh mesecih blokade je bila Slovenija po podatkih republiškega izvršnega sveta oškodovana že za 1,5 % družbenega proizvoda, ker pa so bile posledice blokade večplastne, je bilo pričakovati petodstotno zmanjšanje družbenega proizvoda (Malešič 1998, 210).

Slovenija je na blokado odgovorila na več ravneh, vendar brez večjih uspehov. IS SRS in GZS sta od zvezne vlade in drugih zveznih organov zahtevala, da se zagotovi enotnost jugoslovanskega trga. Poleg tega je slovenska oblast zvezni vladi predlagala, naj privilegiranim srbskim podjetjem na zunanjetrgovinskem področju odvzame možnost, da odpovedujejo aranžmaje s slovenskimi podjetji. Vendar zvezni IS ni izvedel nobenega ukrepa, saj preprosto ni imel dovolj politične moči. Slovensko vodstvo je poskusilo še z nekaterimi manifestno-političnimi ukrepi. Tako je slovenski republiški tožilec zaradi bojkota sprožil postopek proti predsedstvu RK SZDL Srbije in GZ Srbije, a brez uspeha. Slovenija je zagrozila, da zaradi nastalih razmer ne bo sodelovala pri aktivnostih, ki naj bi pospeševale razvoj Srbije, ter da zaradi nastale gospodarske škode ne zmore pokrivati svojih obveznosti v skladu federacije in kotizacije v zveznem proračunu. Podjetja so se tako sama postopoma obračala k drugim trgov, gospodarski odnosi med Slovenijo in Srbijo pa so zamirali (Repe 2002a, 142).

Dejanski ukrepi, ki jih je sprejela slovenska vlada, pa so bili (Malešič 1998, 210):

- neporavnava tistega dela revalorizirane obveznosti do sklada federacije za manj razvite za leto 1988, ki naj bi ga dobilo Kosovo,
- neplačevanje akontacij tekočih obveznosti (1989), ki naj bi jih iz istega sklada dobilo Kosovo,
- zmanjšanje kotizacije Slovenije za proračun federacije za 15 %, toliko je namreč proračun namenjal gospodarskim posegom v Srbiji,

- prenehanje plačevanja deleža za solidarnostno pokrivanje škode, ki jo je povzročilo neurje s točo v Vojvodini leta 1987,
- nepodpis dogovora o solidarnosti za odpravo posledic poplav v Srbiji leta 1988,
- priporočilo oškodovanim podjetjem, naj na sodiščih vložijo tožbe za povrnitev škode,
- neupoštevanje morebitne blokade republiškega proračuna, ki bi jo sprejeli zvezni organi.

6.1.2 Takse na slovensko blago

Oktober 1990, skoraj eno leto po uvedbi blokade proti Sloveniji, je Srbija začela razmišljati o novih gospodarskih ukrepih in jih je tudi sprejela. Uvedla je namreč posebne takse za tista srbska podjetja, ki so kupovala slovenske izdelke, da bi tako »zaščitila gospodarske interese Srbije« in »zaščitila svoje porabnike«. Tako kot v primeru bojkota in blokade je bil tudi ta ukrep v nasprotju z zveznimi predpisi in z ekonomsko politiko zvezne vlade. V Sloveniji so srbski ukrepi spodbudili naravnost h gospodarski samostojnosti, hkrati pa so slovensko in mednarodno javnost prepričevali o razpadu skupne države, čeprav so se srbske oblasti na deklarativni ravni zavzemale za obstoj Jugoslavije (Malešič 1998, 210).

Ob razpadu enotnega jugoslovanskega trga leta 1990 so tudi druge republike začele uvajati takse na blago in premoženje lastnikov iz drugih republik. Prispevkov za zvezni proračun se dejansko ni plačevalo, propadel je tudi ekonomski program za reorganizacijo jugoslovanskega gospodarstva, ki ga je oblikovala zvezna vlada (Jović 1996, 226).

6.1.3 Vdor v monetarni sistem Jugoslavije

Konec decembra 1990 je Srbija nepooblaščen vdrila v finančni sistem zvezne države. Srbski parlament je na tajnem zasedanju 28. decembra 1990 sprejel tajni zakon, na podlagi katerega je lahko parlament za potrebe srbskega proračuna in srbskih bank vzel 18 milijard dinarjev od skupaj 35 milijard dinarjev (okoli dve milijardi nemških mark) primarne emisije pri Narodni banki Srbije. Denar je bil deloma namenjen nakupu deviz in deloma plačilu dolgov srbskih podjetij in vlade (Meier 1996, 231).

Ta znesek je znašal polovico vseh predvidenih posojil bankam iz primarne emisije za leto 1991 na ravni zvezne države. Ta enostranski ukrep Srbije je pomenil pritisk na inflacijo, prerazdelitev dohodka, ogrožitev deviznih rezerv države in s tem onemogočanje gospodarske politike za leto 1991 in programa gospodarske reforme (Malešič 1998, 211). Hkrati pa je pomenil konec prizadevanj premierja Markovića, da bi z gospodarskimi reformami vsaj na gospodarski ali monetarni ravni vzpostavil enotnost države (Meier 1996, 230).

Zvezna vlada se je odzvala deset dni po vdoru v denarni sistem države in s posredovanjem Narodne banke Jugoslavije sprejela naslednje ukrepe (Malešič 1998, 211):

- začasna ustavitev kreditiranja iz primarne emisije,
- začasna ustavitev intervencije s prodajo deviz na enotnem deviznem trgu,
- začasna ustavitev operacij, ki jih izvaja na trgu denarja in vrednostnih papirjev.

Slovenska vlada se je odzvala tako, da je osamosvojila davčni sistem in prevzela carinske pristojnosti ob dopuščanju carinske unije ter vplačevanja kotizacije v zvezni proračun za minimalno delovanje zvezne uprave in JLA, in sicer za točno določene in ovrednotene naloge. Poleg tega se je pripravljala tudi na denarno osamosvojitve (finančni vdor je bil opravljen neposredno po plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije). Slovenija je skupaj s Hrvaško sklenila, da po 28. decembru 1990 ne bo več priznavala novih dolgov, ki bi jih najela federacija, in zahtevala razmejitev finančnih sredstev ter tudi notranjih in zunanjih dolgov. Finančni škandal je obsodila tudi mednarodna skupnost, in to kljub zagotovilom srbske vlade, da bo »izposojeni« denar vrnila do konca januarja 1991 (Malešič 1998, 211).

6.1.4 Zaplemba slovenskega premoženja

Zaplemba slovenskega premoženja v Srbiji se je začela marca 1991 in se nadaljevala med vojno v Sloveniji ter tudi po njej. Potekala je pod pretvezo lastninjenja podjetij. Poleg tega so zaplembe slovenskega premoženja potekale tudi v drugih jugoslovanskih republikah, predvsem v Črni gori, deloma v Bosni in Hercegovini (še posebej v predelih, kjer je bilo srbsko prebivalstvo večinsko) in na Hrvaškem. Ta ukrep je bil tudi zadnji, ki ga je uvedla Srbija proti Sloveniji, saj je ekonomsko bojevanje med njima prešlo v sklepno fazo (Malešič, 1998, 211).

6.2 Srbski pogled na ekonomske ukrepe proti Sloveniji

Gospodarski in politični odnosi med Srbijo in Slovenijo so se zaostri. Še naprej se je ohranjalo stanje, v katerem je bil pretok blaga, kapitala in storitev med gospodarskimi subjekti obeh republik iz političnih razlogov v veliki meri prekinjen. Gospodarska blokada, ki jo je Sloveniji napovedala Srbija, se je izvajala. Poleg povzročene materialne škode je to dejanje Srbije razbijalo jugoslovanski trg. Prav tako je bil ohromljen celoten gospodarski sistem Jugoslavije, grozil pa je tudi razpad pravno urejenega gospodarskega in političnega sistema ter tudi samih odnosov v federaciji (Potrč 2010, 107).

Razglas SZDL Srbije o pretrganju gospodarskih vezi s Slovenijo je bil v Srbiji in Črni gori sprejet z navdušenjem. Večina prebivalcev omenjenih republik se je s to potezo strinjala in menila, da Slovenci najbolj prizadeneš tako, da ga udariš po žepu. Tudi sama skupščina SR Srbije je odobravalala dejanje SZDL Srbije. Razglas o pretrganju gospodarskih stikov Srbije s Slovenijo je bil ocenjen kot hrabra, a hkrati tudi nepremišljena poteza takratnega srbskega vodstva. Nekateri posamezniki, med njimi Borisav Jović, so se zavedali, da so lahko ekonomsko gledano ti ukrepi škodljivi tudi za Srbijo. Sam je skušal srbsko skupščino prepričati, naj se omeji samo na zmanjšanje gospodarskih nabav trgovskega blaga in naj ne ogroža trajno gospodarskega sodelovanja med republikama. Poleg tega je srbska skupščina postavila pogoje, s katerimi bi ustavili ekonomske ukrepe proti slovenskemu gospodarstvu. Ti pogoji so bili (Jović 1996, 80):

- javno opravičilo vsem državljanom, ki so bili zapostavljeni na meji in v Ljubljani, ter obljuba, da v prihodnje do tega ne bo več prihajalo,
- prenehanje podpore albanskim separatistom in spoštovanje jugoslovanske politike do Kosova,
- sprejetje stališča Ustavnega sodišča Jugoslavije o dopolnilih k ustavi Slovenije.

Stališča srbskega prebivalstva glede gospodarskih ukrepov Srbije proti Sloveniji je mogoče zaslediti v beograjskem časopisu Politika, in sicer v rubriki Odmevi in odzivi z naslovom Bojkot slovenskega blaga, kjer posamezniki predstavljajo svoja mnenja in poglede na te ukrepe.

Vsi tisti, ki so napisali svoj prispevek v to rubriko, so podprli odločitev oziroma razglas SZDL Srbije o prekinitvi gospodarskih stikov s Slovenijo. Nekateri so tudi zagovarjali tezo,

da je Slovenija gospodarsko izkoriščala Srbijo. Slovenska podjetja naj bi v Srbiji kupovala poceni surovine za svoje izdelke in jih nato po višji ceni prodajala na srbskem tržišču. Omenjeno je bilo tudi to, da je slovensko tržišče nekako zaprto za srbske izdelke, celo za tiste, ki so uveljavljeni na svetovnem trgu. Srbska trgovska podjetja po njihovem le stežka odpirajo nove poslovalnice v Sloveniji, medtem ko prodajni centri slovenskih trgovcev v Srbiji rastejo kot gobe po dežju. Tudi najbolj priznane srbske blagovne znamke je v slovenskih trgovinah težko zaslediti. Glede bojkota slovenskih izdelkov je mogoče razbrati, da bodo le-te nadomestili s svoji domačimi, ki jih imajo za enakovredne slovenskim, a so občutno cenejši v primerjavi s slovenskimi. Nekateri so celo menili, da bodo s tem pripomogli k obnovi in razvoju srbskega gospodarstva. Za nastali položaj so krivili slovensko politično vodstvo in njeno politiko do vprašanja Kosova. Gospodarske ukrepe Srbije proti Sloveniji pa bi bili pripravljeni podpirati toliko časa, dokler slovensko vodstvo ne bi spremenilo svoje politike do kosovskega vprašanja oziroma jugoslovanske federacije kot celote (Mimica in Vučetić 2008, 243-254).

Zaradi premajhnega vzorca ne morem sklepati, kakšni so bili dejanski odzivi ob uvedbi gospodarskih ukrepov proti Sloveniji glede na celotno populacijo. Lahko rečem, da je srbski narod pozdravil in tudi odobral to akcijo, ki jo je izvedlo takratno srbsko vodstvo z Miloševićem na čelu, ter jo je dojemal kot zaščito srbskih interesov.

7 SKLEP

Vzpon nacionalizma kot posledica načetega političnega in gospodarskega ozračja v celotni federaciji je povzročil predvsem pri Srbih predstavo, da so izkoriščani in v čedalje slabšem položaju v primerjavi z drugimi republikami. Deloma je bilo to res, a so bile razlike zelo majhne. Ob tem se postavlja vprašanje, kdo je v resnici koga izkoriščal. Dejstvo je bilo, da je Slovenija prispevala velik del svojega proračuna v zvezni proračun za pomoč nerazvitim in levji delež te pomoči je dobila prav Srbija. Poleg tega je morala Slovenija prispevati finančno pomoč tudi v primeru naravnih in drugih nesreč. Veljala je za najnaprednejšo in najrazvitejšo jugoslovansko republiko, že zaradi svoje lege je bila v nenehni povezavi z Zahodom in ji ideje o demokraciji in tržnem gospodarstvu niso bile tuje. Tudi svojo prihodnost je videla v povezavi z zahodnim svetom. Z razvojem dogodkov v SFRJ je dejansko spoznala, da njena prihodnost v njej ni mogoča.

Cilji in učinki srbskih gospodarskih ukrepov in slovenskih protiukrepov so imeli z vidika teoretičnega koncepta ekonomskega bojevanja za Slovenijo kratkoročne negativne ekonomske učinke (Malešič 1998, 212). Iz slovenske perspektive je uvedba ofenzivnih ekonomskih ukrepov slovenskemu gospodarstvu zadala še dodaten udarec, saj je bilo že tako prizadeto zaradi same gospodarske krize. Prav ti enostranski ukrepi Srbije so bili povod za začetek procesov gospodarskega osamosvajanja. Ta odločitev je bila nujna, saj menim, da bi bilo nesmiselno vztrajati v skupni državi, v kateri ni mogoče zagotoviti normalnega gospodarskega delovanja posamezne republike. Slovensko gospodarstvo je po razpadu skupnega jugoslovanskega trga tako začelo stopati na pota tržnega gospodarstva in se preusmerjati predvsem na zahodne, zahtevnejše trge. Torej lahko potrdim prvo hipotezo, da so gospodarski ukrepi Srbije proti Sloveniji spodbudili in tudi pospešili razmišljanje in nato odločitev slovenskega političnega vodstva o gospodarski samostojnosti republike. Tako lahko rečem, da so imeli srbski gospodarski ukrepi proti Sloveniji pozitivne in tudi negativne posledice. Gledano v celoti pa so bili eden izmed pomembnejših dejavnikov, ki so vplivali na odhod Slovenije iz jugoslovanske federacije.

Postavlja pa se vprašanje, kakšna sta bila prvotni namen in ozadje, da je srbsko politično vodstvo z Miloševićem na čelu sploh začelo ekonomsko ukrepati proti Sloveniji in njenemu gospodarstvu. Slovensko politično vodstvo je videlo odgovor na politično in gospodarsko krizo v Jugoslaviji v procesu demokratizacije jugoslovanskega političnega sistema in liberalizaciji gospodarstva. Vendar se te ideje niso ujemale z Miloševićevimi zamislimi o oblikovanju centralizirane Jugoslavije. Drugim narodom je s tako imenovanimi mitingi resnice nekako vsilil svoje ideje in njemu podrejeno ter vdano vodstvo. Vendar se mu je pri organizaciji mitinga v Ljubljani zalomilo, saj je slovenskemu vodstvu uspelo prepoznati njegove namere. Ko je Milošević spoznal, da Slovencev ne more speljati v želeno smer, se je odločil, da jih bo izločil iz novega jugoslovanskega okvirja. Prvi korak k temu je bila uvedba ofenzivnih gospodarskih ukrepov proti slovenskemu gospodarstvu. Posamezni ukrepi so sovpadali z dogajanjem v Sloveniji. Tako je bil vdor v monetarni sistem federacije sprožen neposredno po plebiscitu o neodvisnosti in samostojnosti Slovenije, bojkot in gospodarska blokada pa sta bila uvedena po neuspelem t. i. mitingu resnice v Sloveniji, ki ga je preprečilo slovensko politično vodstvo z nekaterimi ukrepi. Tudi drugo tezo o politični motiviranosti srbskih gospodarskih ukrepov lahko potrdim, saj zgoraj omenjene trditve to dokazujejo.

Z vidika koncepta ekonomskega bojevanja so bili ofenzivni gospodarski ukrepi Srbije proti Sloveniji tipičen primer prisilnih ukrepov, katerih cilj je bil motenje oziroma spodkopavanje slovenskega gospodarstva in tudi političnega vodstva v Sloveniji. Glede same učinkovitosti teh ukrepov lahko rečem, da so del svojega namena dosegli. Slovensko in srbsko gospodarstvo sta bila v medsebojni soodvisnosti. Ti ukrepi so kot prvo so prekinili stike med obema gospodarstvoma. S tem se je zmanjšal izvoz slovenskih izdelkov v Srbijo, zapadle so finančne terjatve slovenskih podjetij do Srbije, motena je bila dobava surovin iz Srbije. Zaradi tega je upadala tudi proizvodnja v Sloveniji in njen bruto domači proizvod. Vendar popolne blokade slovenskega gospodarstva niso dosegli. Slovenija je bila že pred uvedbo ofenzivnih ekonomskih ukrepov s strani Srbije povezana z zahodnimi trgi, sicer v manjši meri kot z jugoslovanskim. Po mojem mnenju je bil to ključni dejavnik, ki je na nek način preprečil popoln zlom slovenskega gospodarstva. Kar pa zadeva slovenske protiukrepe, lahko rečem, da so bili prepočasni in premalo učinkoviti. Vendar je pri tem pomembno poudariti, da Slovenija ni imela ustrezne politične moči in mehanizmov za učinkovite protiukrepe.

8 LITERATURA

1. Balant, Petra. 2006. *Pot Slovenije do osamosvojitve: med mirno rešitvijo in oboroženim spopadom*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
2. Bizjak, Miloš. 1997. *Nacionalna varnost in ekonomija (analiza ekonomskih sankcij)*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
3. Borak, Neven. 2002. *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
4. Borak, Neven in Jože Prinčič 2006. *Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970-1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
5. Bukovnik, Anton. 2006. *Slovenija. Koraki v samostojnost: Pregled dogodkov 1980-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
6. Dolenc, Ervin in Aleš Gabrič. 2002. *Zgodovina 4*. Ljubljana: Državna založna Slovenije.
7. Drnovšek, Janez. 1996. *Moja resnica: Jugoslavija 1989 – Slovenija 1991*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
8. Jež, Boris. 1994. *Nikoli več Yu?: bela knjiga o razpadu Jugoslavije*. Ljubljana: Založba Slon.
9. Borisav, Jović. 1996. *Zadnji dnevi SFRJ. Odlomki iz dnevnika*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
10. Karačić, Marija. 2007. *Delovanje slovenskih železnic kot subjekta gospodarske obrambe v času osamosvajanja Republike Slovenije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

11. Malešič, Marjan. 1998. Fragmenti iz analize vojne v Sloveniji. V *Perspektive sodobne varnosti: Iz obramboslovnih raziskav II*, ur. Anton Grizold, 201–226. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
12. --- 2006. Koncept ekonomskega bojevanja. V *Gospodarska obramba Republike Slovenije: Izzivi in priložnosti*, ur. Milan Frankovič, 45–64. Ljubljana: MORS.
13. Meier, Viktor. 1996. *Zakaj je razpadla Jugoslavija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
14. Mimica, Aljoša in Radina Vučetić. 2008. *Vreme kada je narod govorio. »Odjeci i reagovanja« u Politici, 1988-1991*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.
15. Osredkar, Rado. 2004. *Ekonomski vzroki oboroženega spopada: primer SFRJ*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
16. Pirjevec, Jože. 1995. *Jugoslavija 1918-1992: Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.
17. Potrč, Miran. 2010. Politične okoliščine in pravne podlage za prepoved »mitinga resnice« 1. 12. 1989 v Ljubljani. *Varstvoslovje* 12 (1): 100-115.
18. Prinčič, Jože. 2002. Gospodarski vidik osamosvajanja Slovenije 1986-1991. V *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize*, ur. Tomaž Teropšič, 33–55. Brežice: Državni zbor Republike Slovenije.
19. Prinčič, Jože. 2008. Gospodarsko in finančno osamosvajanje Slovenije. V *Osamosvojitve Slovenije: priročnik za učitelje osnovnih in srednjih šol*, ur. Aleš Gabrič, 77-93. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
20. Repe, Božo. 2002a. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.

21. --- 2002b. Jugoslovanske notranjepolitične razmere in slovenska osamosvojitve. V *Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize*, ur. Tomaž Teropšič, 32–33. Brežice: Državni zbor Republike Slovenije.
22. Silber, Laura in Allan Little. 1996. *Smrt Jugoslavije*. Ljubljana: Colibri.
23. Zajc, Drago. 2001. *Slovenska država ob deseti obletnici*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
24. Žakelj, Viktor. 1992. *Slovenija proti Jugoslaviji*. Ljubljana: Mihelač.